

130. Nora, Danderyds sn.

Pl. 85, 86.

Litteratur: B 221, 1115, L 662, D 2: 7. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 51; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 17; O. Celsius, SR 1, s. 206, Acta Literaria Suec. 2 (1727), s. 237 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 198; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 98; R. Dybeck, Reseberättelse 1862, 1865 (ATA); UFT h. 4 (1875), s. 11; S. Bugge i ATS 10: 1, s. 178; E. Brate, Anteckningar 1902 (ATA); O. von Friesen i Namn och Bygd 18 (1930), s. 89; M. Palmgren, Runinskrifterna i Danderyds socken, 1934 (hs i ATA); Handlingar i ATA.

Äldre avbildningar: Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 221, 1115); O. Celsius, teckning 1702 (ATA); Dybeck a. a.; Brate foto 1902 (ATA).

Ristningen finnes på en låg och slät berghäll strax S om Nora gård, mellan uthusbyggnaderna och en gammal kvarn. I närheten rinner en bäck, som faller ut i Edsviken. Hällen sluttar svagt mot SV. Den är inhägnad med ett järnstaket, uppsatt år 1927. — Ristningens höjd över havet är 8,4 m. Vattenytan beräknas vid mitten av 1000-talet ha legat ungefär 3,8 m. över den nuvarande nivån (uppgift av docenten Erik Granlund).

»Wedh Nora är ett Runnebergh medh bokstäfwer wthuggit», heter det i *Ransakningarna*. Enligt Peringskiöld fanns ristningen på »Nora bärg i Dandery Sochn». Celsius uppger som plats: »Danderyds Sⁿ Nora gård»; han har dagtecknat sina anteckningar och sin teckning »1702 die Joh. Baptistæ». I Vetenskaps societetens *Acta* meddelar han följande: »An. 1702, post funestum incendium Upsalense, in Lahella, pulcherrimo prædiolo paroeciæ Danneryd, degens hanc delineavi petram, nec ab illo tempore egregium monumentum revidi.» Celsius' teckning har lyckligtvis blivit bevarad; i allmänhet nöjde han sig ju med att i sin anteckningsbok uppteckna själva inskriften.

Ristningens längd 1,90 m., bredd 1,54 m. Den är på det hela taget synnerligen väl bibehållen. Endast på ett par ställen äro enstaka runor skadade eller bortvittrade. Ristningen är ej särskilt djupt huggen, men jämnt och vackert.

Inskrift:

biurn	finuipar	sun	lit	haukua	hili	pisa	aftir	ulaif	brupur	sin	hon	uarp	suikuin	o	fiṇaipi	kuṇ
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75		
hialbi	on	hons	ir	pisi	bir	ṇaira	uṇal	uk	atrṇi	finuṇar	sun	o	ilhiastapum			
80	85	90	95	100	105	110	115	120	125	130	135					

Biorn, Finnviðar sunn, let hoggva hælli þessa æftir Olæif, broður sinn. Hann varð svikvinn a Finnæiði. Guð hialpi an[d] hans. ER þessi byr þæira oðal ok ætt[æ]rfi, Finnviðar sun[a] a Ælgiastadum.

»Björn, Finnvids son, lät hugga denna häll efter Olev, sin broder. Han blev sviken (försätligt dräpt) på Finnheden. Gud hjälpe hans själ. Denna gård är deras odal och ättarv, Finnvidssönernas på Älgesta.»

Till läsningen: Sk saknas vid inskriftens början och slut, efter 13 r, 16 n, 29 i, 38 r, 43 f, 49 r, 55 n, 59 p, 66 n, 67 o, 77 p, 83 i, 85 n, 91 r, 95 i, 103 a, 107 l, 109 k, 121 r, 124 n, 125 o. Inga stungna runor finnas. Av 69 i finns endast övre hälften i behåll; av 70 n endast bst; hst har gått förlorad i en spricka. Bst i 71 a sammanfaller med en spricka, som går tvärs över runan. Sprickan är på v. sida säkert upphuggen. Efter 71 a följer en bred spricka snett över runslingan. Här finns intet spår av någon runa före 72 i. Efter 85 n saknas t; det finnes ej insatt utanför slingan. Bst i 112 r är skadad strax ovanför mitten genom avflagring av en fisa. »Den inbördes ställningen mellan de behållna delarna talar ej för u; de skulle nämligen ej

mötas, om de utdroges. Vidare är bistavens översta del alldeles rak, under det att den på samtliga **u**-runor i ristningen är mer eller mindre böjd. Läsningen **r** är icke föranledd av att skadan har denna form. Avflagingen är skarpt avgränsad åt vänster och skär bistavens översta del nästan vinkelrätt. Den figur, som därigenom uppstår, skulle visserligen likna en smal **r**-runa, om nedre staven utdroges uppåt, men runan har givetvis ej haft detta utseende. Det är svårt att avgöra, hur långt avflagingen sträcker sig åt höger. Flisan synes dock ha tagit med sig

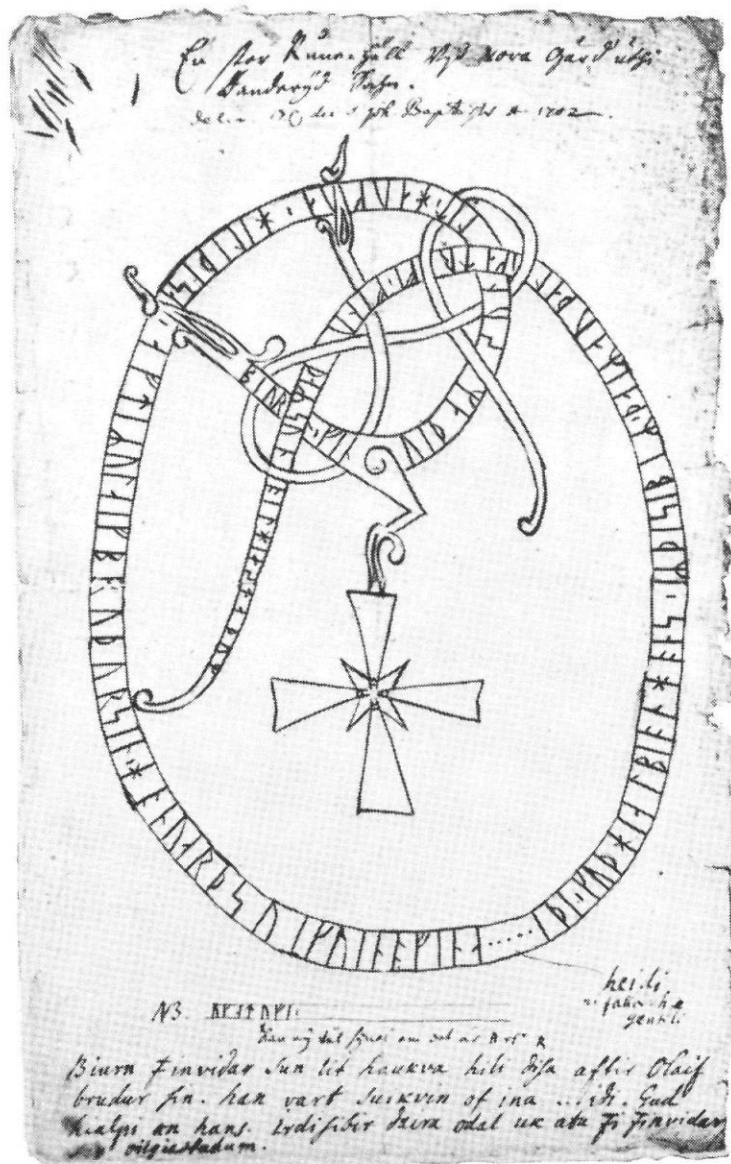

Fig. 117. U 130. Nora, Danderyds sn.
Teckning av O. Celsius.

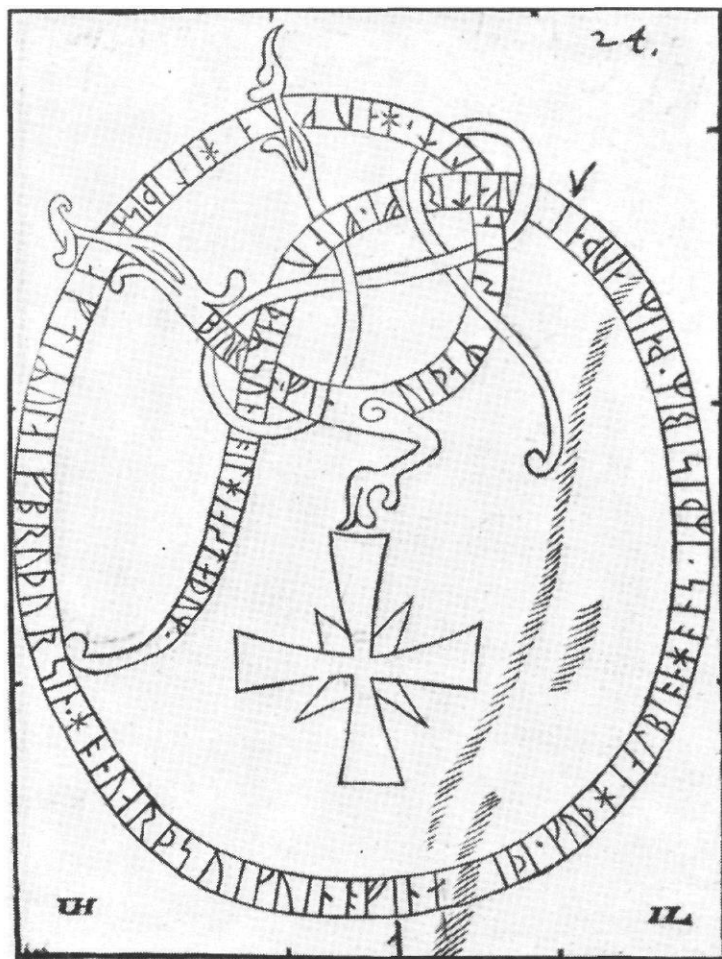

Fig. 118. U 130. Nora, Danderyds sn.
Efter B 1115.

nedre hälften av bistavens översta del samt mellanstrecket. Möjligen finnes en svag rest kvar av detta, något tydligare överst än i fortsättningen fram till nedre staven. Denna vidgar sig starkt uppåt höger, men utvidgningen är mycket grund och torde ej vara huggen» (M. Palmgren). Härtill bör läggas, att nedre bst är ett rakt streck, som går i ungefär 60° vinkel mot slinglinjen, under det bst i inskriftens **u**-runor nedtill börja i rät vinkel mot slinglinjen och sedan äro mjukt bågböjda uppåt. Framför 112 **r** är säkerligen en runa överhoppad av ristaren, **i** eller **a**. Efter 118 **u** saknas **i**.

Hadorph (och Leitz): 79 **e**; 101 **i** saknas; 107 **i**, 108—114 **ikatrfi** (eller **ukatrfi**). — Celsius: 110—114 **atufi**; om 112 anmärkes: »kan ey väl synas om det är **u** el. **r**, forte **i**». Teckningen har **r** (rättat från **u**). — Dybeck: 110—114 **atrfi**. — Brate: 110—114 **atufi**; om 112 anmärkes: »den inbördes ställningen af de behållna delarna af kännestrecket äfvensom skuggan af den skada som förstört det felande låta med stor sannolikhet förmoda, att runan varit **u**».

Runorna **a**, **n**, **o** ha genomgående bst endast på ena sidan av hst. Skiljetecken är ett litet kort, lodrätt streck, det vanliga i inskrifter med svensk-norska runor eller med inblandning av sådana runor. Ett ålderdomligt drag är, att skiljetecken ej brukas mellan orden, utan mellan ordgrupper eller satser. Härmed sammanhänges, att runan 125 **o** sannolikt skall läsas två gånger: som slutruna i gen. pl. *sunā* och som preposition *a*. Ett par gånger har ristaren hoppat över en runa: efter 85 **n** och 118 **u**, sannolikt också efter 111 **t**. Några gånger får en ornamentlinje tjänstgöra som hst.

I fråga om runornas ljudvärde är att märka följande: **o** runan är tecken för nasalerat *a*: **hon**, **hons**, **o**, **on[t]**. För *o*-ljud användes följaktligen runan **u**: **ulaif**, **brupur**, **upal**, **biurn**. Stungna runor förekomma icke. **i** är tecken för *y* i **bir**. Diftongerna betecknas digrafiskt: **ulaif**, **finaiþi**, **þaira**. I 20—25 **haukua** är väl **au** tecken för *u*-omljudt *a*, d. v. s. *q*. **h** är tecken för frikativt *g*-ljud i **ilhiastapum**.

På det hela taget står ristningen i sina runformer och sin ortografi på en ålderdomlig ståndpunkt. Den erinrar i flera avseenden om Åsmund Kåresons verk och torde vara samtidig med dessa. »Det ornamentala mönstret är smakfullt behandlat. Linjeföringen är elegant och energisk och vittnar om en framstående mästaress säkra hand. Rundjurets huvud och stjärt äro införda på bildytan. Halsen är kraftigt böjd och korsas två gånger av bakkroppen. Omkring skärningspunkterna slingrar sig en biorm, en ersättning för den vanliga löpknuten. Ristningen utmärker sig för sin måttfullhet. Varken nacktofs, näsflak eller framfot äro onaturligt förlängda för att fylla ristningsytan. Korset är stort och dominerar övre delen av ytan» (M. Palmgren).

Björn, Finnvids son, har låtit utföra ristningen till minne av sin broder Olev. Denne hade på våldsamt sätt omkommit, långt borta från hemmet. *a Finnæiði* åsyftar Finnheden (Finnveden), sydvästra delen av Småland. Uttrycket *hann varð svikvinn* kan lika väl avse ett försåtligt dråp under en handelsfärd som gränsstrider mellan danskar och svenskar.

Svårigheter vid tolkningen erbjuder blott sista meningen. 115—136 **finuparsunoilhiastapum** kunde möjligen tänkas vara ett tillägg, en närmare förklaring till det namn, varmed inskriften börjar: Björn, Finnvids son, nämligen på Älgesta. Eftersom inskriften är synnerligen väl beräknad med hänsyn till utrymmet inom slingan, förefaller detta emellertid mindre sannolikt. Uttrycket torde i stället ansluta sig till den närmast föregående satsen; på grund av sin längd kunde det lättast infogas på detta sätt, som en efterställd bestämning till det föregående gen. pl. *þeira*. *Þessi byr* åsyftar givetvis Nora, på vars mark ristningen befinner sig. *a Ælgiastaðum* är utan tvivel byn Älgesta i Husby-Erlinghundra sn, omkring 3 mil fågelvägen N om Nora. I södra väggen av Husby-Erlinghundra kyrka sitter inmurad en runsten (L 543), som Björn, Finnvids son, har låtit resa till minne av sig själv, säkerligen på fädernegården Älgesta, som ligger 1 km N om kyrkan.

Inskriftens svåraste ord, både med avseende på läsningen och tolkningen, är 110—114 **atrfi**. Dieterich (*Runen-Sprachschatz*, s. 252) uppfattar det som felristning för **arfi**. Översättningen bleve då: »denna by är deras odal och arvinge (är) Finnvids son på Älgesta». Tolkningen är av flera skäl osannolik. — S. Bugge upplöser sista meningen sålunda: *er þessi byr þeira, oðal[i] ok at [a]rfi*. Sista runan **i** i *oðal[i]* kunde utgöras av slinglinjen, vilket **i** och för sig vore möjligt i denna inskrift, där en ornamentlinje flera gånger får bilda huvudstav till en runa. Översättningen bleve: »denna by är deras på grund av odalrätt och såsom arv». Om dat. *oðali* se Sö 145. — Liljegren tolkar **atrfi** som 'vederlag' (*aterfæ*). — I *UFT* antager Carl Säve, att **atrfi** återger ett *ættar-fæ*, isl. *ættarfé* 'ättegods'. Ristaren skulle emellertid i så fall säkerligen ha använt **r**-runan, då han annars genomgående brukar **r**- och **æ**-runorna etymologiskt riktigt. Därför måste detta förslag förkastas.

atrfi är säkerligen ett med **upal** koordinerat ord, sålunda en nom. Detta ger den enklaste och naturligaste tolkningen av satsen i sin helhet. Om man antager, att en runa här som på

andra ställen i inskriften är överhoppad, kan **atrfi** återge ett *att-ærfi* (*ætt-ærfi*), n. 'ättarv'. Sammansättningen synes visserligen icke vara annars belagd. Isl. *erfi*, n. betyder 'arvöl', men ingår med betydelsen 'arv' i sammansättningar *erfinyti*, *-vgrðr* 'arvtagare'. I fsv. och i fda. betyder *ærve* såväl 'arvöl' som 'arv, arvgods; jordagods, fastighet' (Söderwall). Jfr även nno. *erve* 'arv' (Aasen). Delvis kan visserligen ordet i denna betydelse bero på tysk påverkan. I de västgermanska språken är det allmänt med betydelsen 'arv': fe. *ierfe*, fs. *erbi*, fht. *arbi*, *erbi* (nht. *Erbe*), n.; det förekommer också i got. (*arbi*, n. 'arv'). Utan tvivel är ordet samgermanskt och betydelsen 'arv' ursprunglig; på nordisk botten, där man därjämte hade ordet isl. *arfr*, m., fsv. *arf*, n. 'arv', har den genom påverkan från verbet isl. *erfa* 'taga arv, hålla arvöl' blivit delvis ersatt av betydelsen 'arvöl'. Ordet förekommer redan i den urnordiska inskriften på Tunestenen, Norge: **arbija**, men betydelsen där är omstridd.¹ *ia*-stammar ingå i stor utsträckning som efterled i sammansättningar, även när förleden är ett substantiv.² Ett runsv. *attærfi* med betydelsen 'ättarv' är sålunda både tänkbart och sannolikt.

Om mansnamnet *Finnviðr* se Sö 190, Sm 4, om ortnamnet *Ælgiastaðum* von Friesen i *Namn och Bygd* 18 (1930), s. 89. Om Finnheten senast R. Kinander i *Kronobergs läns runinskrifter*, s. 110 f.

Olof Celsius förmodar, att mellan 71 **a** och 72 **i** ha funnits ett par runor. Han supplerar: **hon uarp suikuin of ina haiþi** och översätter: »Ille ab ethnico quodam fraude circumventus (occubuit)». »Unde disceres, Christi fidem profitentes, primis conversionis temporibus, inter idolatras parum securos vixisse.» Slutet har han icke alls förstått. Han läser, såsom nämnt, 110—114 **atufi** men anmärker, att »sensus postulat *ati*, possidebat». Översättningen blir: »Irdisibir gentilitium eorundem prædium erat. Cæterum Fi Finvidi filius possessor fuit (prædii) Oilgiastad».

En i huvudsak riktig tolkning av inskriften ger Brocman: »Björn Finwids Son lät hacka denna Häll efter Olaf sin Broder. Han wardt swiken i Finweden. Gud hjälpe hans Ande. Denne By är Finweds Sons Odal och Arfwegods i Helgestad.» Och han tillägger följande kommentar: »Andre hafwa läst dessa Ord *ofinaithi*, imellan hwilka intet Skiljemärke är, sålunda åtskilda: *of ina ithi*, och förklarat dem: af en Heden, såsom skulle Olof blifwit swiken af en Heden, och det så snart på något annat Ställe, som i Finweden. Jag wil just intet påstå, at ju icke denna Uttydning äfwen med gamla Språkets Art kan hafwa Bestånd, om Skiljeteken sättas därefter; men det tyckes intet hafwa warit så mycket märkwärdigt, om en Hedning, medan Hedningar ännu woro här i Riket, swikit en Christen hema i Landet, som om et dylikt Swek skedt på något aflägsset Ställe för Religionens skull, eller under någons Upsåt honom at fortplantä. Af Danska Historien wet man, huru Swear och Göthar alt ifrån K. Swen Estridsons Tid, först under hans egna Olyckor, och så under hans Afkommas inbördes Oenighet, af Slägts och Swägerskaps ymsom Förbindelser kommit at tjäna i Krig hos Danske Prinsar; och därföre håller jag det intet omöjligt, at en eller annan Upländning jämväl biwistat K. Erik Edmunds Sons, K. Swen Grathes, Färd inuti Finweden och Wärend wid År 1153; hwarifrån när Herren själf dragit hem, Landshöfdingen i Halland tillika med sin Broder och qwarlemnade Manskapet, af Finwedboernes List, så blef bedragen, at större Delen, om icke alle, efter en god Plägning, jämmerligen blefwo antingen upbrände, ihjälslagne eller ömkeligen under Isen dränkde. Historien nämner wäl intet, at detta Tåg skedt för at utbreda Christendomen; men när det agtas, at många Hedningar wid samme Tid ännu funnos i denne Del af Småland, behöfwer man nästan intet twifla, det ju denna äfwen warit en bland Krigsorsakerna, och om icke annat, åtminstone

¹ S. Bugge i *Norges Indskrifter med de ældre Runer* 1, s. 33; L. F. Löffler i *ANF* 12, s. 101; O. von Friesen i Hoops *Reallexikon* 4, s. 18, i *Runorna* (1933), s. 22 f.; D. A. Seip i *NTfS* 3 (1929), s. 21 f.; A. Western i *NTfS* 4 (1930), s. 290; C. Marstrand ibid. s. 308.

² E. Ekwall, *Suffixet ja i senare leden af sammansatta substantiv* (1904).

en bewekande Omständighet at wärfwa och öfwertala Folk från flere Kanter til detta Härtåg mot Småland. I den äldsta Lunds Domkyrkas Minnesbok, som Hr. Professor Bring utgifwit in *Mon. Scan.* nämnas som oftast *conversi*, d. ä. nyss omwände wid denne Tid, fastän Skåne långt förr än Småland til Christendomen blifwit omwändt. — Om Ordet Odal wil jag, emedan det wid annat Tilfalle beqwämligare kan förklaras, nu allenast ärinra, at Odel i Småland än i dag kallas en lönande och fruktbar Jord.»

Brate läser, såsom nämnt, **atufi**, och han tolkar tydligen meningen så: »Denna by är deras odal, och de ägde gods.» »Det afslutande **finupar sun o ilhiastapum** passar ej på det ställe, där det står uti inskriften; jag förmodar att det utgör ett upprepande af **finuipar sun** i början för att få tillfälle att inflicka det då afglömda **o ilhiastapum**.»

131. Rinkeby, Danderyds sn.

Pl. 87.

Fig. 119. U 131. Rinkeby, Danderyds sn.
Efter B 220.

Litteratur: B 220, 1117, L 661, D 2: 8. Ransakningarna 1667—84; Joh. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 51; O. Celsius, SR 1, s. 204; R. Dybeck, Reseberättelse 1865; UFT h. 4 (1875), s. 10; E. Brate, Anteckningar 1902 (ATA); M. Palmgren, Runinskrifterna i Danderyds socken, 1934 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Leitz och Hadorph, två träsnitt, det ena signerat även »ICH» (i Peringskiölds Monumenta och B 220, 1117); teckning i »Danderyds och Lidingö Antikvitetsbok» (ATA); Dybeck a. a.; Brate foto 1902 (ATA).

Runstenen har sedan gammalt haft sin plats i Rinkeby södra gärde på en mindre hög, som måhända är en rest av de många hedna gravar, som enligt Dybeck skola ha funnits här. »Vthi Rincheby giärde een kullfallen Runnesteen», säges i *Ransakningarna*. Peringskiöld: »Rinkeby gärde i Dandery sochn». Celsius undersökte inskriften den 19 juni 1702. Dybeck meddelar, att stenen nyligen åter blivit rest på sin gamla plats. Vid Brates besök 1902 stod den, »starkt lutad bakåt, på en stenholme i åkerfältet V om vägen mellan Danderyds kyrka och Rinkeby». År 1931 flyttades den 20 m. åt SV till en plats, där fast berg går i dagen och ger stenen ett säkert underlag. Den ristade sidan är vänd mot Ö.

Rödaktig granit. Höjd 2,13 m., största bredd 1,2 m. — På v. sidan nedtill ha två större bitar av stenen lossnat; runslingan innanför har skadats och flagat av, varvid i det närmaste tre runor ha gått förlorade. Skadan är antydd redan på Leitz' träsnitt, och på Brates fotografi ser man en tydlig spricka. Sedan har emellertid flisan fallit av och försvunnit. — F. ö. är ristningen tydlig och väl bevarad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

× **piakn** × **auk** × **tan** × [**lit**] **u** × **raisa** × **stain** × **aftir** × **porstain** × **fapur** × **sin** × **auk** × **kunuar** **aftir** × **bonta** × **sin** ×

Piagn ok Dan letu ræisa stæin æftir Þorstæin, faður sinn, ok Gunvar æftir bonta sinn.

»Tägn och Dan läto resa stenen efter Torsten, sin fader, och Gunvar efter sin man.»